

SZABÓ DÁVID

A szlengkutatás módszertani kérdéseiről: diákszlengkutatások Franciaországban (1990–1996) és Magyarországon (2000–2008)¹

Bevezetés

A szlengkutatás módszertani kérdéseit feszegetni egy élőnyelvi, alapvetően szociolingvisztikai konferencián: azt gondolhatnánk, hogy nincs is ennél természetesebb. Ugyanakkor egy 2012-ben megjelent, szlenglexikográfiával foglalkozó kötet előszavában nem véletlenül olvashatjuk azt, hogy a szleng „vizsgálata továbbra is periférikus helyet foglal el a nyelvészeti kutatásokon belül. Nemesak a hagyományos szemléletű és az elméleti nyelvészet, de a szociolingvisztika sem igazán tud mit kezdeni vele”, írja Szabó–Kis (2012: 5). Kontra (2003: 27–31) gondolatai a nyelvművelés, illetve a chomskyánus elméleti nyelvészet és a szociolingvisztika viszonyáról tulajdonképpen azt is megmagyarázzák, miért nem kompatibilis a preskriptív, illetve az elméleti nyelvészettel a szleng és annak vizsgálata. Bár a nyelvművelés ma már jóval elnézőbb a szlenggel, mint korábban, úgy tűnik, továbbra sem képes értelmezni

¹ Ez az előadás – Kis Tamáséhoz hasonlóan – a „Szleng és szociolingvisztika” című műhelyben hangzott el, de mivel a műhely résztvevői közül csak ketten nyújtották be kéziratukat, a szerkesztők e két cikket a szerzők nevének ábcérend szerinti sorrendjében közlik.

azt.² Ami pedig az elméleti nyelvészetet illeti, a társadalmi vonatkozások vizsgálatához hasonlóan a nemsztenderd jelenségek és azon belül a szleng sem fér bele többnyire az anyanyelvtudás modellezésébe. Nem meglepő tehát, hogy a magyar nyelvészet nagy szintézise (Kiefer 2003) sem tesz említést a szlengről. Annál inkább az, hogy a kifejezés a magyar nyelvű szociolingvisztikai szakirodalom több alapművéből (Wardhaugh 1995, Kontra 2003) is hiányzik. Pedig a szlengkutatás kimondva-kimondatlanul is szoros kapcsolatban áll a szociolingvisztikával, hiszen a szleng mint társadalmi kis- és nagycsoportokhoz kötődő (lásd Kis 1997: 247–250) nyelvi jelenség nyilvánvalóan nem vagy csak nagyon felszínesen értelmezhető társas és társadalmi összefüggései nélkül.

De miért nemkívánatos vagy legalábbis gyanakvó, illetve értetlenkedő távolságtartással kezelt kifejezés a szleng a szociolingvisztika szempontjából? Itt nyilvánvalóan nem preskriptivista előítéletekről, a normával szembehelyezkedő ellennyelvtől (lásd Green 2012: 200) való félelemtől van szó. Sokkal inkább arról, ahogy ez Androutsopoulos (1999) témába vágó tanulmányából is kiderül, hogy a szűkebb, labovi értelemben vett szociolingvisztika a maga kvantitatív eszközeivel nem igazán tudja kezelni a statisztikailag számos esetben megfoghatatlan szlenget. A szleng ugyanis egy csupán néhány tagot számláló kics csoport esetében is szleng, ráadásul jellemző módon az, még ha ne-

²A *Népszabadság Magazin* idézi Grétsy Lászlót, aki szerint a „nagyon jó” értelmű *sirály* nem tekinthető hibásnak, „ha nem érthető is, hogy mi szükség van rá” (Kelen Károly 2013: Nyelv-faktor. Édes beteg. *Népszabadság Magazin* 2013/1, 3). Amennyiben pontos az idézet, azzal kapcsolatban, hogy mi szükség van a *sirályra* mint szlengszóra, a Debrecenben megjelenő *Szlengkutatás* sorozat köteteit vagy Eric Partridge 1933-ban megjelent klasszikusát, a *Slang To-day and Yesterday* tudnám Grétsy László figyelmébe ajánlani.

héz is, éppen általánosíthatatlanságuk miatt, bizonyos elemekre kiterjeszteni a szociolingvisztikai változó fogalmát.

Ugyanakkor a magyarországi szociolingvisztika és szlengkutatás közeledésének fontos állomásaként tekinthetünk a 17. Élőnyelvi Konferencián megrendezett szlengműhelyre. Bár a műhelymunka során a szleng meghatározhatósága iránt nyilvánult meg a legnagyobb érdeklődés, most nem kívánok a szleng definíciójának problémájával foglalkozni (vö. Kis 1997: 240–246, illetve Szabó 2004: 58–60). Saját, a 90-es évek első felében a párizsi agglomerációban és a 2000-es években Budapesten folytatott, diákszlengre vonatkozó kutatásaimat kívánom összegezni alapvetően módszertani szempontból, összehasonlítva a kérdőíves, szociolingvisztikai interjúkn alapuló és részt vevő megfigyeléses vizsgálatok előnyeit és hátrányait. Mindezt annak a két alapvető kérdésnek a jegyében, hogy *a)* mennyiben illeszkedtek, illetve illeszkedhettek volna-e jobban ezek a kutatások a szűkebb értelemben vett szociolingvisztikai kutatásokhoz?, és *b)* milyen irányt vegyen a közeljövő hazai (illetve nemzetközi) szlengkutatása?

Kérdőíves kutatások

Ebben a részben három, csak részben publikált kérdőíves vizsgálatot ismertetek röviden.

Az 1989–1990-es publikálatlan kérdőíves kutatás³ irodalmi források (Csörsz István: *Sírig tartsd a pofád* és Spiró György: *Csirkefej*) és magnetofonra rögzített élőbeszéd

³ Első kérdőíveim összeállításához adott tanácsaiért köszönet illeti Kontra Miklóst.

(beszélgetések megtért drogosokkal⁴) alapján kb. félszáz értelmiségi, egyetemista és gimnazista adatközlő körében vizsgálta szlengelemek ismertségét, jelentését, használatát és a hozzájuk kapcsolódó stílusminősítéseket. A kiválasztott nemsztenderd szókinésből két különböző kérdőív készült, és a vizsgált korpusz az *Idegen szavak szótár*ából származó sztenderd, de ritka kontrollanyaggal lett kiegészítve.⁵

1990–1996 közötti párizsi interjúk vizsgálataim és a 2000-es budapesti részt vevő megfigyeléses anyaggyűjtés is kiegészültek kérdőíves kutatásokkal, de ezekről később számolok be.

2000-ben Budapesten kérdőíves módszerrel vizsgáltam egy nem sokkal korábban megjelent magyar–francia kézi-szótár (Perrot 2000) stílusminősítéseinek megalapozottságát 25 értelmiségi adatközlővel (lásd Szabó 2001).

Végül 2006–2007-ben az ELTE-n tartott szociolingvisztika szemináriumom hallgatóinak bevonásával kutattam genolektális, azaz a társadalmi nemektől függő nyelvhasználati különbségeket két különböző kérdőív segítségével. Mindkét kérdőívet 2×100 közel azonos arányú nő, illetve férfi töltötte ki. Az első kérdőív általánosabb értelemben vett szociolingvisztikai kérdőív volt, amely a színek megnevezésére vonatkozó és egyéb általános nyelvhasználati kérdések mellett alapvetően a sztenderd/nemsztenderd közötti különbségre, és azon belül részben a szlengre koncentrált. A második kérdőív első része a szleng fő témáival⁶

⁴ Köszönet Lovas Andrásnak.

⁵ A kontrollanyag funkciója az volt, hogy kiszűrje a megbízhatatlan válaszadókat, és valamelyest elfedje, hogy a kutatás a szlengre vonatkozik.

⁶ Ezek a témák: pénz, jó/rossz, nő, férfi, női/férfi nemi szerv, szeretkezik, részegség, szeszes ital, kábítószer, testrészek, vizelet/székel, hány.

(Szabó 2004: 205–209) kapcsolatban gyűjtött szinonimasorokat női és férfi adatközlőktől, míg a második rész ebből kiindulva már konkrét szlengszavak jelentésére és használatára kérdezett rá (lásd Szabó 2009).

A kérdőíves kutatások paradoxona, hogy nem tudjuk tudatosan, hogyan is beszélünk.⁷ Egy kérdőívre adott válaszaink nem annyira saját tényleges nyelvhasználatunkat jellemzik, hanem azt, amit saját nyelvhasználatunkról gondolunk. És akkor még a saját nyelvhasználat alul-, illetve túlértékeléséről – amiről például Calvet (1993: 48–51) ír – nem is beszéltünk.

Mindez persze nem változtat azon, hogy a kérdőíves kutatások kivitelezhetőség és a gyűjtött adatok gazdagsága tekintetében komoly előnyökkel rendelkeznek, csak kellő óvatossággal kell az így nyert eredményeket kezelni. És az is egyértelmű, hogy egy jól összeállított kérdőív nagyon hasznosan egészíthet ki szociolingvisztikai interjúk és részt vevő megfigyeléses kutatásokat.

Szociolingvisztikai interjúk (Párizs, 1990–1996)

Több közleményben is beszámoltam (például Szabó 1998) Párizsban és az agglomerációban 1990–1991-ben és 1995–1996-ban folytatott diákszleng-kutatásaimról. A diktafonnal készített szociolingvisztikai interjúk so-

⁷Ezzel kapcsolatban egy tanulságos anekdota, amit még a francia szlengkutatás már két évtizede halott nagyasszonyától, Denise François-Geigertől hallottam: fogadott a híres francia nyelvész, André Martinet-vel, aki saját bevallása szerint sosem használt szlenget. A szlengkutató hölgy magnóra vett egy vacsorát, amelyen Martinet is részt vett, így dokumentálva, hogy a híres professzor igenis használ szlengszavakat.

rán közel 20 órányi beszélgetést rögzítettem mintegy 40, 16–20 év közötti, főleg szakmunkásképzőbe járó adatközlővel. A közismert labovi megfigyelői paradoxon (Labov 1972a: 209) feloldására magyar újságírónak kiadva magamat, általában egyszerre több fiatalal beszélgettem, lehetőleg barátokkal, jórészt olyan témákról (lányok, drogok, bandaháborúk, az adott környezet veszélyessége), amelyek reményeim szerint növelték a szlenghasználat valószínűségét, és segítettek elfeledkezni az interjúszituáció mesterséges voltáról. Az a tény, hogy nem fedtem fel valós identitásomat, nyilvánvaló etikai problémát vetett fel, de ez reményeim szerint bocsánatos bűn volt, figyelembe véve, hogy bizalmasan kezeltem a személyes adatokat, és az interjúkat csak tudományos célra használtam fel.

A középosztálybeli gimnazista közegben végzett kérdőíves vizsgálattal kiegészített kutatás során több mint 300, nagyrészt közszlengnek tekinthető kifejezést sikerült gyűjteni (ezek jelentős része többször is előfordult). A 20 órányi interjúhoz képest ez a szám nem igazán magas, és ez természetesen elsősorban módszertani okokkal magyarázható. Ugyanakkor a vizsgálat nagy előnye az volt, hogy a nemsztenderd lexikai elemek kontextusban, jól leírható beszédszituációban fordultak elő, ami használatuk komplex vizsgálatát teszi lehetővé. Egy interjúrészlet az 1991-es párizsi (19. kerület) felvételekből:

- Adatgyűjtő (G-nek): Où est-ce que tu aimerais vivre, toi?⁸
 G: J'sais pas...
 B: A Tahiti. (nevetés)
 G: Non, à la campagne où en Espagne⁹.
 B.: Ah, en Espagne, c'est encore plus sale qu'ici.
 G: Ah, non, ça dépend des endroits, j'te dis!
 B: Non, j'ai été...
 T: Ça dépend des endroits.
 B: Là-bas, en Espagne, y a qu'des drogués, y a qu'des *shootés*¹⁰.
 G: Je crois qu'y a pas d'drogués... Y a qu'dans ce *bahut* qu'y a des drogués.
 Adatgyűjtő: C'est vrai? Y en a beaucoup?
 T: Ouais.
 [...]

 G: Il doit y en avoir du trafic, je crois. Moi, j'sais pas, j'en ai jamais vu, mais je sais que le *shit*, ça y va beaucoup.

A részletből jól látható, hogy a több, egymást jól ismerő, barátságban levő adatközlővel készített közös interjú mennyit segít abban, hogy az adatközlők elfeledkezzenek az interjúszituációról. Ám e nyilvánvaló pozitívumok ellenére kutatásaim egyik fő következtetése az volt, hogy ideális módszernek az ifjúsági szleng részt vevő megfigyelése tűnik.

⁸„A: Hol szeretnél élni? G: Nem tudom. B: Tahitin. G: Nem, vidéken vagy Spanyolországban. B: Á, Spanyolországban még nagyobb a kosz, mint itt. G: Á, dehogy, attól függ, hogy hol, hidd el! B: Nem, én voltam... T: Attól függ, hogy hol. B.: Ott Spanyolországban csak drogosok vannak, mindenki lövi magát. G: Szerintem nincsenek drogosok. Csak ebben a suliban vannak drogosok. A: Tényleg? Sok van? T: Aha. G: Szerintem lehet kapni (drogot). Nem tudom, sose láttam, de azt tudom, hogy sokan füveznek” (a szerző fordítása).

⁹G. spanyol származású.

¹⁰Dólt betűvel a szlengelemek.

Részt vevő megfigyelés (Budapest, 2000)

Ezzel, a Sorbonne-on megvédett PhD-disszertációm alapját képző vizsgálatmal (Szabó 2004: 101–106) kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy lényegesen nagyobb szabású kutatás lett belőle, mint azt előzetesen terveztem, és ez a tény bizonyos módszertani következtetésekre is magyarázattal szolgál. Az ELTE Francia Tanszékén tartott francia argó szemináriumom mintegy 20 hallgatójának bevonásával folyt le ez a nagyrészt részt vevő megfigyeléses anyaggyűjtés, amelynek révén kb. 2300 szavas budapesti diákszleng korpusz gyűlt össze. Ez az anyag szolgált a későbbiekben kiindulópontként a magyar (diák)szleng szókincsének részletes francia nyelvű elemzéséhez. Fontos itt hangsúlyozni, hogy a lexikológiai vizsgálatot a szleng társas-társadalmi használatának (populáció, beszédhelyzetek, tematika, funkciók) elemzése is kiegészítette. A PhD-disszertáció, illetve annak könyvváltozata (Szabó 2004) mellékleteként a vizsgált szóanyag magyar–francia etimológiai diákszlengszótár formájában lett bemutatva

A kutatás során a vizsgálatot végző hallgatók nagyrészt saját közegükben, tehát budapesti egyetemisták körében gyűjtöttek szlengkifejezéseket, sok esetben azok tágabb kontextusát is lejegyezve. A kutatást bizonyos esetekben kérdőíves vizsgálat és a fiatalok által kedvelt médiából való anyaggyűjtés is kiegészítette.

Noha, ahogy már azt jeleztem, a vizsgálat kritizálható bizonyos módszertani következtetések miatt, és ebből adódóan a korpusz egy része (mint egyéni szóhasználat vagy gyanúsán régies) nem tűnik reprezentatívnak a diákszleng szempontjából (itt hangsúlyozottan nem statisztikai reprezentativitásra gondolok), összességében a gyűjtött anyag gazdagsága a magyar szleng szókincsének egyik legátfogóbb (idegen nyelvű) elemzését tette lehetővé.

Összefoglalásként

Androutsopoulos (1999: 110) nehezményezi, hogy „a hagyományos szlengtanulmányok általában megmaradnak a szlengelemek lexikográfiai rendszerezésénél, szemantikai osztályozásánál és (etimológiai) leírásánál, a szociolingvisztika legfontosabb módszereit [...] szinte teljesen figyelmen kívül hagyva”. Ugyanakkor tanulmányában (1999: 109) ezzel összefüggésben azt is leszögezi, hogy „a szlengnek nem szenteltek komoly figyelmet a szociolingvisztikai kutatási programokban”, és a „komoly” jelző ebben az esetben eufémizmusnak tekinthető, hiszen pár sorral később Androutsopoulos – aki a nyelvi változó fogalmának a szlengre való kiterjesztésével kívánja a szociolingvisztika és a szlengkutatás között tátongó szakadékot áthidalni – a szleng szinte teljes hiányáról ír a fontosabb szociolingvisztikai áttekintő munkák esetében. Ez a megállapítás egybecseng a cikkem bevezetőjében leírtakkal.

Az ebben az írásban összefoglalt vizsgálatok valamilyen szempontból mind kötődnek a szociolingvisztika kutatási módszereihez. Ez elsősorban a szociolingvisztikai interjúkon alapuló franciaországi vizsgálatra igaz, amelynek előkészítése során sokat merítettem Labov (1972a, 1972b) és John Baugh (1983) munkáiból. Ez a magnetofonra rögzített kutatás tudatosan törekedett a megfigyelői paradoxon feloldására, valamint alapvető fontosságú társadalmi háttér információk gyűjtésére, és a kontextuson túl a beszéd-szituációk részletes elemzésére is alkalmas felvételeket eredményezett.

A röviden ismertetett kérdőívek (a 2006–2007-es általános szociolingvisztikai kérdőív kivételével) alapvetően lexikai-lexikográfiai jellegűek voltak, ugyanakkor hangsúlyozottan figyelembe vettek olyan nyelvhasználat szempontjából releváns társadalmi változókat, mint az életkor,

a nem, a foglalkozás és a lakóhely. A kérdőíves vizsgálatok nem kötődnek specifikusan a szociolingvisztikához, de a szociolingvisztika is nagyon jól tudja őket használni.

A részt vevő megfigyelés mind a szociolingvisztikában, mind a szlengkutatásban az ideális kutatási módszernek számít (illetve kellene számítson). Az csupán az általam 2000-ben végzett kutatás viszonylagos módszertani előkészítettségén múlt, hogy az így összegyűjtött korpusz elsősorban lexikai-lexikográfiai szempontból tekinthető jelentősnek, az egyéb társas-társadalmi jellegű adatok tekintetében nem eléggé informatív.

Ha a szociolingvisztikát a tágabb trudgilli (idézi Kontra 2003: 31–32) értelemben vesszük, a szlengkutatás feltétlenül szociolingvisztika (még ha Trudgill definíciója nem is tesz róla említést), hiszen a szleng társas-társadalmi összefüggései nélkül nem vagy csak rendkívül felületesen értelmezhető. Androutopoulos idézett tanulmányában a szűkebb értelemben vett „labovi szociolingvisztikához” (Kontra: 2003: 32) kívánja közelíteni a nyelvtudomány szlenggel foglalkozó ágát, ezért koncentrálni elsősorban a szociolingvisztikai változó kiterjesztésére. Kvantitatív-statisztikai módszerek azonban csak a közszleng (Kis 1997: 250–251) esetében hozhatnak igazán releváns eredményeket: pontosabban kvantitatív megközelítés esetén kis- de még nagycsoportok esetében is többnyire el kell tekinteni az adatok általánosíthatóságától, hiszen a szleng egyik alapvető jellemzője éppen a mások nyelvhasználatától való eltérés.

Mindenesetre a szociolingvisztikának – másságával együtt – mindenképpen be kell fogadnia a jól csak szociolingvisztikai módszerekkel teljesítő szlengkutatást, ahogy a szlengkutatóknak is feltétlenül nyitniuk kell a szociolingvisztika felé. A megfelelően előkészített és megszervezett, hozzáértők által végzett részt vevő megfigyelés látszik továbbra is a szlengadatgyűjtés legjobb módjának,

de szociolingvisztikai típusú interjúk és kérdőíves vizsgálatok nélkül sem működhetnek hatékonyan a közeljövő magyar és nemzetközi szlengkutatói.

Irodalom

- Androutsopoulos, Jannis K. 1999: A nyelvi (szociolingvisztikai) változó fogalmának kiterjesztése a szlengre. In Fenyvesi Anna – Kis Tamás – Várnai Judit Szilvia (szerk.): *Mi a szleng?* Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 109–134.
[http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/szl_kut/03miaszl/09androu.pdf – 2013. január 28.]
- Baugh, John 1983: *Black Street Speech: its History, Structure and Survival*. Austin: University of Texas Press.
- Calvet, Louis-Jean 1993: *La sociolinguistique*. Paris: PUF.
- Green, Jonathon 2012: A szlengről komolyan (Egy szlengszótárról gondolatai). In Szabó Dávid – Kis Tamás szerk. 2012: *Szleng és lexikográfia*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 179–206.
[http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/szl_kut/08szllex/08green_j.pdf – 2013. január 28.]
- Kiefer Ferenc (szerk.) 2003: *A magyar nyelv kézikönyve*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kis Tamás szerk. 1997: *A szleng kutatás útjai és lehetőségei*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó
[http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/szl_kut/01szl_ut/index.php – 2013. január 28.]
- Kontra Miklós (szerk.) 2003: *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*. Budapest: Osiris.
- Labov, William 1972a: *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Labov, William 1972b: *Language in the Inner City: Studies in the Black English Vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Perrot, Jean szerk. 2000: *Magyar–francia kézisótár | Dictionnaire hongrois–français*. Szeged: Grimm.

- Szabó Dávid 1998: Methodological Problems of the Sociolinguistic Study of Youth Slang: Paris Teenagers' Argot Commun. In Androutsopoulos, Jannis K. – Scholz, Arno (szerk.): *Jugendsprache – langue des jeunes – youth language*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 49–57.
- Szabó Dávid 2001: Les registres non conventionnels dans le dictionnaire bilingue. In Löffler-Laurian, Anne-Marie (szerk.): *Etudes de linguistique générale et contrastive. Hommage à Jean Perrot*. Paris: Centre de recherche sur les langues et les sociétés, 427–436.
- Szabó Dávid 2004: *L'argot des étudiants budapestois*. Paris: L'Harmattan/ ADÉFO [http://mnytud.arts.klte.hu/szlang/szabod_argotbp.pdf – 2013. január 28.]
- Szabó Dávid 2009: Mots d'homme, mots de femme. À la recherche de différences génolectales en argot hongrois. In Kacprzak, Alicja – Goudaillier, Jean-Pierre (szerk.): *Standard et périphéries de la langue*. Łódź: Oficyna Wydawnicza LEKSEM, 313–322.
- Szabó Dávid – Kis Tamás szerk. 2012: *Szlang és lexikográfia*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó. [http://mnytud.arts.klte.hu/szlang/szl_kut/08szllex/index.php – 2013. január 28.]
- Wardhaugh, Ronald 1995: *Szociolingvisztika*. Budapest: Osiris-Századvég.

Elmélet és empiria a szociolingvisztikában

*(Válogatás a 17. Élőnyelvi Konferencia –
Szeged, 2012. augusztus 30. –
szeptember 1. – előadásaiból)*

Szerkesztette
KONTRA MIKLÓS
NÉMETH MIKLÓS
SINKOVICS BALÁZS

Gondolat Kiadó
Budapest, 2013